

§ 56. KALBŲ TYRINĖJIMO METODAI

Kalba, kaip ir bet kuris kitas gamtos ar visuomenės reiškinys, gali būti tiriama įvairiais būdais, arba metodais (gr. μέθοδος „tyrimo būdas“). Tai priklauso nuo tyrinėjimo tikslo, aspekto, taip pat nuo to, koks kalbos lygmuo (fonologija, morfologija, sintaksė ar leksika) imamas tyrinėti. Atsižvelgiant į kalbos tyrimo aspektą, visus lingvistinius metodus galima skirstyti į dvi rūšis: diachroninius ir sinchroninius.

A) DIACHRONINIAI METODAI

Diachroniniams metodams būdingas istorinis kalbos faktų tyrimas bei interpretavimas, t. y. atsižvelgimas į jų kitimą, evoliuciją. Iš diachroninių metodų svarbesni yra šie: filologinis, lyginamasis istorinis ir vidinės rekonstrukcijos.

Filologinis metodas remiasi ta pačia kalba rašytų skirtingų epochų tekstų lyginimu. Lyginant vienodas funkcijas atliekančius kalbos reiškinius ankstesniuose ir vėlesniuose tekstuose, nustatoma tų reiškinių raida (pvz., palyginę M. Daukšos raštuose randamas daiktavardžių linksnių formas su vėlesniuose rašto paminkluose užfiksuotomis, nesunkiai galėsime atskleisti lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo evoliuciją, vykusią per ilgesni ar trumpesni laiko tarpą). Šis metodas kartais (pvz., B. Golovino *Kalbotyros įvado vadovėlyje*) vadinamas istoriniu, bet toks pavadinimas per daug bendras, apimantis ir kitus diachroninio pobūdžio metodus.

Lyginamasis istorinis metodas, kaip rodo iš dalies jau pats jo pavadinimas, yra toks, kai lyginami giminiškų kalbų faktai, nustatomi reguliarūs fonemų atitikmenys ir tuo būdu stengiamasi atkurti (rekonstruoti) tų kalbų praeitį, siekiančią tolimus priešrašytinius laikus. Pavyzdžiui, palyginus tokias senų indoeuropiečių šeimos kalbų formas, kaip skr. *vrk-am*, gr. *λύκ-οr*, lot. *lup-um* „vilką“, het. *att-an* „tėvą“ ir kt., atstatoma senovinė ō-kamienių daiktavardžių vienaskaitos galininko galūnė *-oŃ / -oñ.

Šis metodas atsirado XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais drauge su lyginamosios istorinės kalbotyros gimimu. Jis nustelbė visus ligtolinius kalbos tyrinėjimo metodus ir buvo vyraujantis daugiau kaip šimtą metų. Lyginamasis istorinis metodas, įgalinęs mokliškai klasifikuoti pasaulio kalbas, prasiskverbti į giminiškų kalbų raidos seniausius etapus ligi pat jų prokalbės, nenustojo savo reikšmės ir mūsų dienomis. Juo remdamiesi, dabartiniai lingvistai taip pat sėkmingai tyrinėja atskirų kalbų ir giminiškų kalbų grupių istorinės gramatikos, istorinės leksikologijos ir kt. problemas.

Artimas lyginamajam istoriniam yra vidinės rekonstrukcijos metodas. Tai toks metodas, kai atstatomi senesnių epochų kalbos reiškiniai, remiantis tos pačios kalbos duomenimis ir ypač žiūrint tų reiškinių vidinių, sisteminių ryšių. Pavyzdžiui, lietuvių kalbos veiksmažodžių esamojo laiko 1 asmens galūnės -u senesnė forma *-uo- gali būti nustatyta visai nelyginant jos su kitų indoeuropiečių kalbų atitinkamomis formomis, o tik tai sugretinant ją su sangražinėmis lytimis (plg. *neš-ù* ir *neš-úo-si*, *vej-ù* ir *vej-úo-si* ir kt.). Taip pat ir minėtos ō-kamienių daiktavardžių vienaskaitos galininko galūnės ankstesnė forma lietuvių kalboje (*-an) gali būti rekonstruota, nelyginant jos su kitomis indoeuropiečių kalbomis, o tik analizuojant dabartinėse lietuvių tarmėse ir senuosiuose raštuose randamus tos galūnės atitikmenis (plg. žemaičių *kan*, *kon* „ką“, tan „tą“ ir kt.).

Istorinės gramatikos darbuose vidinės rekonstrukcijos metodas neretai derinamas su lyginamuoju istoriniu, ir tai dažniausiai duoda neblogų rezultatų.